

کلید آموزش خط فارسی و عربی چیست؟

ابوالفضل انوشه پور

مؤلف کتاب‌های درسی و کارشناس ارشد تعلیم و تربیت

کلیدواژه‌ها: خط، خط فارسی، خط عربی، کلید آموزش.

پ) ترکیب حروف با حرکات (ترکیب با مصوت‌ها)، به‌طور نمونه جدول شماره ۱ را ملاحظه کنید.
ممکن است سؤال شود پس همزه چیست. پاسخ این است که همزه (ه) الف مجعد (پیچیده) است.
چهار حرف از حروف الفبا دو نقش دارند: هم می‌توانند صامت یا حرف باشند، هم مصوت و حرکت، هر یک از این حروف اگر در اول کلمه یا بخش باشد، صامت یا حرف است و اگر در دومین صدای بخش قرار گیرد، حتماً مصوت است. اصولاً صدای دوم بخش همیشه، مصوت کوتاه یا بلند است. همچنین هر بخش کلمه همیشه، با صامت شروع می‌شود و به جز صدای دوم بخش که مصوت است، بقیه‌ی حروف آن بخش، صامت خواهد بود.

بزرگ‌ترین اختراع بشر، خط است که مبدأ تاریخ او گردیده است و از عمر آن حداکثر ده تا پانزده هزار سال می‌گذرد. قبل از اختراع خط، بشر میلیون‌ها سال روی کره‌ی زمین زندگی می‌کرده، که مطابق آیه‌ی اول سوره‌ی «انسان»، چیز قابل‌ذکری از او باقی نمانده است:

هَلْ أَتَى عَلَى الْإِنْسَانِ حِينٌ مِّنَ الدَّهْرِ لَمْ يَكُنْ شَيْئاً مَّذْكُوراً

«مگر نه این است که مدت‌زمانی بر انسان گذشت که چیز قابل‌ذکری نبود».

خط نیز دوره‌ی تکامل خود را طی کرده و از مرحله‌ی تصویری به نیمه‌تصویری رسیده و بالاخره به شکل الفبایی امروز درآمده است. برای هر صورت زبان، رمزینه‌ای قرار داد به نام «حرف» تعیین شده است که همانند نت در موسیقی است. سخن به وسیله‌ی حروف به رمز خطی درمی‌آید و کسی که به این رمز آشنا باشد، می‌تواند سخن گوینده را بنویسد یا نوشته‌ی او را بخواند.

آموزگار پایه‌ی اول دبستان این توفیق را دارد که چشم و گوش دانش‌آموزان خود را به این رموز و یا خط الفبایی زبان آشنا کند. دانش‌آموزان با تمرین و تکرار و کاربرد این آموخته‌ها، مهارت لازم را کسب می‌کنند. سال‌های بعد آموزگاران پایه‌های بالاتر، کار آموزگار پایه‌ی اول را ادامه می‌دهند تا دانش‌آموزان به ریزه‌کاری‌ها و قاعده‌ی خط تسلط و اشراف کامل را پیدا کنند. در نتیجه ضرورت دارد که در دوره‌ی آموزش عمومی (دوره‌ی دبستان و راهنمایی)، در ابتدای هر سال معلم پایه و یا دبیر ادبیات، حروف، حرکات و ترکیبات هر یک از حروف الفبا را با حرکات شش‌گانه دوباره یادآوری کند. این کار موجب موفقیت در خواندن کلمات فارسی، قرآن و نوشتن بهتر املا‌ی کلمات خواهد شد. در ادامه، مطالب مذکور به‌طور مختصر شرح داده می‌شود.
الف) ۳۲ حرف الفبا: ا-ب-پ-ت-ث-ج-چ-ح-خ-د-ذ-ر-ز-ژ-س-ش-ص-ض-ط-ظ-ع-ع-ع-غ-غ-غ-غ-ف-ف-ق-ق-ک-ک-گ-گ-ل-ل-م-م-ن-ن-و-ه-ه-ه-ی.

ملاحظه می‌شود که از این ۳۲ حرف، نه تایی آن یک شکل دارند، ۲۰ تا دو شکل و ۳ تا چهار شکلی هستند.

ب) حرکات شش‌گانه: اَ، اِ، اُ، آ، ای، یی، ای، او، و.

ت) ۱ الف) } اَیر- اِداره- اُناتق- اَب- او
داد- باد

ث) و } وارِد- جواد- گاو
دارو- سوزن

ج- یی } یک- میدان- چای
میز- بازی

چ- هه } په- کلاه
خانه- میوه

الف (۱) نقش صامت یا همزه را دارد.
الف (۱) نقش مصوت را دارد.

و، نقش صامت را دارد.
و، نقش مصوت را دارد.

یی، نقش صامت را دارد.
یی، نقش مصوت دارد.

هه، نقش صامت را دارد.
هه، نقش مصوت را دارد.

جدول ۱

حرف/حرکت	اَ	اِ	اُ	آ	ای-یی-ای	او و
و	وَ	وِ	وُ	وا	وی-وی	وو
یی	یَ	یِ	یُ	یا	ییی	یو
هه-هه	هَ	هِ	هُ	ها	هی-هی	هو

الف (۱) اگر در اول کلمه یا بخش بیاید، نقش صامت همزه را دارد و اگر دومین صدای بخش یا کلمه باشد، حتماً مصوت خواهد بود.
همزه (ء) یا الف (۱)، اولین حرف الفبا، پیچیدگی خاصی دارد. ترکیب این حرف را با حرکات شش گانه در جدول زیر ملاحظه می کنید. همزه (ء) هم به تنهایی می آید، هم به صورت الف (۱) ظاهر می شود و اغلب یکی از حروف (و - ا - ی) کرسی یا پایه‌ی آن قرار می گیرد.

حرف/ حرکت	ـَ	ـِ	ـُ	ـِ	ـِ	ی	و
ا	اَ	اِ	اُ	اِ	اِ	ای	او
ء	ءَ	ءِ	ءُ	ءِ	ءِ	ئی	ئو
ئ	ئَ	ئِ	ئُ	ئِ	ئِ	ئی	ئو

به چند کلمه‌ی روبه‌رو دقت کنید: رأوف- رَعُوف- رُؤُوف- رُؤُوف
شکل اول معمول نیست، شکل دوم رسم‌المصحف است و در قرآن می آید و دو شکل بعدی رسم‌الاملاست و در خط فارسی و عربی کاربرد دارد.
خدایا چنان کن سرانجام کار
تو خوشنود باشی و ما رستگار
رَبَّنَا آتِنَا مِن لَّدُنكَ رَحْمَةً وَهَيِّئْ لَنَا مِنْ أَمْرِنَا رَشَدًا (سوره‌ی کهف - آیه‌ی ۱۰)
«پروردگارا، ما را مورد لطف و رحمت خود قرار ده و موجبات رشد ما را فراهم کن.»

ملاحظه می کنید که همزه (ء) با هر یک از مصوت‌های کوتاه (ـَ، ـِ، ـُ) سه نوع ترکیب، با مصوت بلند (ـِ) پنج ترکیب، با مصوت بلند (ی) سه ترکیب و با مصوت بلند (و) چهار ترکیب دارد که بعضی رسم‌المصحف و فقط در قرآن می آید و بعضی رسم‌الاملاست که در خط معمول فارسی یا عربی از آن استفاده می شود.
در نوشتن کلماتی که همزه (ء) دارند، با توجه به حرکت حرف قبل از همزه، یا حرکت خود همزه، قاعده‌ی زیر رعایت می گردد؛ هرچند این قاعده استثنا هم دارد و مطلق نیست. به جدول ۲ توجه کنید.

جدول ۲

اگر حرف قبل از همزه... باشد	پایه با کرسی همزه... می شود	مثال	ملاحظات
ـَ	أ	تألیف - تأکید	
ـُ	ؤ	مؤمن - سؤال	
ـِ	ئ	ذئب - بئر	
ـِ	أ یا ئ	مسأله - مسئله	حرکت همزه (ـِ) است.
ـِ	ؤو یا ئو	مسؤول - مسئول	حرکت همزه (و) است.